

Kako su Zagorci gradili i unaprjeđivali tamburu – naše omiljeno tradicijsko glazbalo

Jadran Jeić
Zagreb

SAŽETAK: U radu, koji se temelji na mojim višegodišnjim istraživanjima zagrebačkih glazbalskih radionica XIX. st., predstavljene su skraćene biografije osoba uključenih u povijest tambure i glazbalarstva općenito koje su rođene ili su podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja, a ostavile su neizbrisiv trag u razvoju našega omiljenoga tradicijskoga glazbala.

Ključne riječi: *glazbalari; tradicijska glazba; tambura*

Usporedo s uzletom tamburaške glazbe – pod utjecajem hrvatskoga narodnoga preporoda – u Hrvatskoj su se pojavili majstori izrađivači glazbala, glazbalari ili »glazbilarik¹. Do početka XIX. st. tamburice su, uglavnom jednostavne samice,² po selima izrađivali samouki majstori, bez posebnih pravila u vezi s oblikom i zvukovnim značajkama. U takvim uvjetima, razumljivo, opsežnija proizvodnja nije bila moguća. Po prvim stručnim izrađivačima tamburica najpoznatiji je u današnjoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj bio sisački kraj. Naime početkom XIX. st. grad Sisak i obližnji Caprag bili su važna lađarska središta, a s obzirom na to da su stanovnici Topolovca, Prelošćice, Lukavca, Gušća i okolice plovili Savom sve do Zemuna, nekad i dalje, na tim su se putovanjima do Srijema, Bačke i Banata susretali s tamburom. Treba napomenuti da je u Srijemu tambura već bila popularno glazbalo, a u Osijeku je najznačajniju ulogu u njezinu razvoju odigrao Pajo Kolarić, koji je osnovao prvu tamburašku družinu 1847. i uporno radio na usavršavanju tambure, na čiji su razvoj najviše utjecala bosanska kordofona glazbala (šargija, bugarija, karaduzen), ali i mađarski te austrijski izučeni majstori glazbalari³. Vraćajući se zimi u svoje domove, sisački su

¹ U obrtnim registrima, pohranjenima u Državnom arhivu u Zagrebu, današnji majstori glazbalari nazivaju se i glazbilarima.

² Tambure netemperirane ugodbe s dva para žica koje su služile za pratnju najčešće pastirima.

³ Utjecaj romantične bečke gitare na farkašice vidljiv je u obliku glave koji nalikuje na onaj kakav je koristio jedan od najboljih glazbalara svojega vremena – Johann Georg Stauffer iz Beča.

ladari počeli izrađivati tambure za sebe i svoje ukućane, a potom ih i prodavati. Stjepan M. Gilg (1893–1954)⁴ navodi da su te prve tambure bile jednostavne izrade, bez naročitih ukrasa (Gilg 1936: 39). Iz Lukavca kraj Siska, piše dalje Gilg, bio je i Mato Kovačić (22. VII. 1849–27. IX. 1888), zagrebački gradski stražar i prvi suprug Terezije Kovačić (2. X. 1855–4. XI. 1914), rođene u građanskoj obitelji Šimunić u Strahinju kraj Krapine. Mato je bio izrazito darovit čovjek koji se uza svoj redoviti posao bavio i izradom tambura, s kojima se zasigurno susreo u rodnom mjestu. Pretpostavlja se da se ranih 1870-ih preselio u Zagreb. Točan nadnevak otvorenja obrta nije poznat, bilo je to po svem sudeći u prvoj polovici 1870-ih ili, kako Joso Lakatoš u »Industriji Hrvatske i Slavonije« navodi, 1872 (Lakatoš 1924: 171). Kasnije se, kad je tambura već stekla veliku popularnost, 1880-ih godina, nakon osnutka zagrebačkoga Sveučilišnoga orkestra »Hrvatska lira« 1882., potpuno posvetio poslu izrade toga instrumenta. U to je doba osječki student Mijo Majer, došavši u Zagreb 1880-ih, osmislio cijeli orkestar jednostavnih tambura standardizirane ugodbe, koje bi se obzirom na mjesto nastanka i kasniju zastupljenost moglo nazvati i hrvatskim tamburama.⁵ Kasnije se spomenuti Majerov sustav ugodbe, koji se ustalio nakon 1887. u Zagrebu, nazivao *farkašicama*, po njegovu najvećem zagovaratelju Milutinu pl. Farkašu, što sam Farkaš već u prvom izdanju spomenute *Kratke upute u tamburanje po kajdah* iz 1887. ne poriče (Farkaš 1887: 1–2). Prvi cjenik Kovačićeva obrta pronašao sam u prvom priručniku za učenje tambure Milutina pl. Farkaša 1887. u kojemu autor preporučuje kao najbolje graditelje tambura upravo Matu Kovačića (Pivarska 22) i Tomaya i Tkalčića (Ilica 49) (Farkaš 1887: 56). U razdoblju velikoga interesa za tamburu i tamburašku glazbu javili su se u Zagrebu i već spomenuti glazbalari specijalizirani za izradu tambura (kako su ih nazivali – *tamburičari*⁶ ili kasnije tvorničari tambura). Mato Kovačić bio je samouk i isprva je, najvjerojatnije, radio sam, a već 1888. imao je jednoga zaposlenika. Nije poznato je li mu u poslu pomagala i supruga s kojom se vjenčao 2. rujna 1877., no kad je Mato u dobi od 39 godina umro od tuberkuloze (pokopan je na zagrebačkom Mirogoju), tridesetdvogodišnja Terezija (tada nastanjena u Pivarskoj ulici 22) prebacila je obrt na sebe 13. listopada 1888., zadržavši sjedište u Kamenitoj ulici 5. U oglasu »Tamburaški sborovom, prijateljem tamburice«, objavljenom u dnevnim novinama *Obzor*, Terezija sama piše: »... da sam nastavila posao s tamburami, što ga je moj pok. suprug vodio, te da sam zadržala onoga istoga radnika, koji je za života pokojnikova pod njegovim nadzorom tambure izrađivao, pa obeća-

⁴ Stjepan M. Gilg nastavljatelj je obrta Maksimilijana Gilga iz Prelošćica. Njegovi su živući nasljednici otac i sin Velimir i Antonio, jedini majstori glazbalari koji nastavljaju tradiciju obrta iz XIX. stoljeća.

⁵ Treba spomenuti da je usporedo u Srijemu razvijan kvartni sustav ugodbe koji je danas najzastupljeniji i tehnički najrazvijeniji (Ilić, 1955: 5–7).

⁶ Tamburičar je arhaični naziv koji se susreće u obrtnim spisima, a kojim su se nazivali graditelji glazbala specijalizirani za građenje tambura.

jem, da ću uvijek nastojati imati što boljih i ljepših tambura i zadovoljiti željama svakoga naručioca...» (Kovačić 1888: 4). Obrtnu iskaznicu za izrađivanje tambura dobila je 29. siječnja 1889., a tvrtka koju je preuzela nosila je nadalje ime Tvornica tamburica Terezija Kovačić ili – kako često piše na katalogima i na samim glazbalima – skraćeno T. Kovačić. Naišao sam na podatak da je Terezija također 21. rujna 1890. pokrenula sitničarski obrt, koji je objavila već 2. srpnja 1893.

Na znamenitoj *Gospodarsko-šumarsko jubilarnoj izložbi Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva* u Zagrebu izložene tambure radionice Terezije Kovačić osvojile su počasnu kolajnu. U katalogu naime stoji: »Najljepše tambure izložila je u ukusnoj skupini, kako pokazuje naša slika, Terezija Kovačić u Zagrebu (Kamenita ulica 9), koja se danas može smatrati najboljom proizvođačicom tih omiljenih narodnih nastroja« (Ibler 1892: 225). Sljedeće godine tiskan je u *Katalogu izložbe učila* oglas s cjenikom, u kojem se ističe da tvornica nudi bisernice, bračeve, bugarije i berde – sa ili bez strojeva, koje se u udaljene krajeve mogu dostaviti poštom, uz plaćanje pouzecom, što svjedoči kako je tvornica već devedesetih godina devetnaestoga stoljeća dobro poslovala⁷. Nastupivši na izložbi *Internationale Ausstellung für Musik- und Theaterwesen* u Beču 1892. tvornica je osvojila zlatnu kolajnu, što je popraćeno napisom: »U toj će se izložbi ugodno doimati svakoga Hrvata izložba naših tamburica i inih glazbala, koje je, opremivši ih vrlo ukusno i naktivši hrvatskom vrpcom, izložila gdja. Kovačić iz Zagreba« (Miletić 1892: 409–410). Tvornica se istaknula i osvajanjem Velike milenijske kolajne za šest tamburica izloženih 1896. na *Milenijskoj izložbi Kraljevine Ugarske* u Budimpešti, o čem je pisano: »Bilo je u svemu u toj skupini, izvan Hefferera, samo dvanaest izlagača, ponajviše tamburičara, od kojih ističemo osobito radionicu Terezije Kovačićeve u Zagrebu, koja nastoji, da udovolji potrebama i širih krugova u pogledu nabave tamburica kod ustroja tamburaških družina« (Krešić 1897: 397).

U dobi od 39 godina Terezija se 9. rujna 1894. udala po drugi put, za Mirka Königa (27. IX. 1871 – 16. XI. 1943), zagrebačkoga mlinara i kipara. Vjenčao ih je Mirkov brat Dragutin Königa, župnik iz Siska. Zanimljivo je da je Mirko bio čak 16 godina mlađi od Terezije, iz ugledne obrtničke obitelji njemačkoga podrijetla pristigle početkom XIX. st. iz Hannovera.⁸

U vezi s tadašnjom djelatnošću tvornice Kovačić⁹ važna je izjava od 27. veljače 1897., koju su uz samu Tereziju (s adresom Ilica 47) potpisala trojica tada najpoznati-

⁷ Katalog izložbe učila. Knjižara Lav. Hartman (Kugli i Deutsch), Zagreb 1892.

⁸ Kao prvi član obitelji u Popisu novopridošlih gradana Grada Zagreba 1820. javlja se urar Vilim König.

⁹ Iz oporuke Terezije Kovačić, koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu (Oporuka Terezije Kovačić, 1914., DAZG), doznao sam da je do 1895. tvornica Terezije Kovačić imala predstavništvo u Sa-

jih graditelja tamburica, Tomay i Tkalčić (Ilica 49), Andrija Car (Vlaška ulica 20), svi iz Zagreba, i Janko Stjepušina iz Siska, o tome da neće graditi tamburice po novom Gutschyjevju sustavu dok se taj ne dokaže kao jednakovrijedan uvriježenima,¹⁰ čime se Terezija Kovačić našla rame uz rame s najpoznatijim muškim proizvođačima tamburica onoga doba.¹¹

Terezija Kovačić osobno je sudjelovala u radu svoje tvornice,¹² ali nije poznato je li osobno izrađivala glazbala. U katalogu tvornice iz 1898. Terezija »preporučuje svoju prvu i najstariju tvornicu tambura«. Uz katalog priložen je i cjenik u kojemu se nude »obične tambure sa ili bez stroja, fine tambure sa strojem i najfinije iz ebanovine sa strojem«. Cijena je ovisila o kvaliteti izrade, a nudile su se dangubica, bisernica, kontrašica, brač, bugarija i berde raznih veličina. Cijene su bile jednake ili možda malo više od onih kod ostalih proizvođača. U cjenicima iz 1901., 1903. i 1911. nude se jeftinije »obične tambure« i skuplje »konkurencz« tambure. U ostavštini Milana Stahuljaka nalazi se tvornički račun od 8. veljače 1902., koji je vlastoručno napisala i potpisala Terezija Kovačić, po kojemu mu se isporučuju citre i žice za citru. Terezija mu je bila pripravna pomoći i da svoje djelo *Teoretička i praktička uputa u citaranje za samouke* objavi putem njezine tvornice, ali mu to nije pošlo za rukom zbog maloga broja pretplatnika.¹³

Tvornica, trgovina, a čini se i stan Königovih, bili su u Ilici 47, a priručno spremište, možda i radionica, u Ilici 52. Iako se spominju i kućni brojevi 46, 50, 60 i 72. U svakom slučaju, tijekom svojega postojanja trgovina sa skladištem sigurno se nalazila na potezu od Frankopanske ulice do Britanskoga, tadašnjega Iličkoga trga. U tisku, arhivskim izvorima, ali i u sačuvanim glazbalima susreće se više različitih naziva tvornice (Prva hrvatska tvornica tambura, Prva i najstarija tvornica tambura, Tvornica tambura, Prva i najstarija tvornica tambura i ostalih muzikalija, Prva i najstarija hrvatska tvornica tambura i muzikalija), međutim kroz sva razdoblja postojanja od 1888. tvornica je nosila ime Terezije Kovačić.¹⁴

rajevju u Kulovića ulici 6 (nekadašnjoj Franz Joseph Gasse), koje je vodio Terezijin brat, glazbalar Martin Šimunić. Taj mi je podatak potvrdila i Lana Pačuka, muzikologinja s Muzičke akademije Univerziteta u Sarajevu, koja je pregledavala sarajevsku periodiku XIX. st.

¹⁰ Izjava. 27. veljače 1897. G-230 Arhiv HAZU.

¹¹ Alfons Michael Gutschy, uvidjevši nedostatke farkašica, osmislio je novi tip ugodbe s potpunom kromatskom skalom, što bi omogućilo izvođenje puno složenijih kompozicija (Jeić 2016).

¹² Nekoliko se računa s Terezijinim potpisom čuva u Ostavštini Milana Stahuljaka u Arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu.

¹³ Na kraju je Stahuljakova *Teoretička i praktička uputa u citaranje za samouke* objavljena 1912. u izdanju tvorničara tambura iz Siska, Janka Stjepušina.

¹⁴ Nerijetko se u izvorima i na naljepnicama u glazbalima pronalazi »T. Kovačić«, što je uzrokovalo brojne krive navode da se radilo o majstoru.

Kao i većina izrađivača tambura, i tvornica Kovačić bavila se izradom ili prodajom i drugih glazbenih instrumenata, primjerice gitara, mandolina, violina i ostalih gudačkih instrumenata, citri, okarina, harmonika i trianglera, te njihovim popravcima. Joso Lakatoš (1924: 171) navodi da je tvornica izrađivala od 3000 do 4000 instrumenata godišnje,¹⁵ iz čega se može zaključiti da je kasnijih godina morala imati više zaposlenika.

Mirko i Terezija registrirali su se 22. srpnja 1912. kao vlasnici tvrtke za izradu tamburica te dan kasnije podignuli obrtnu iskaznicu. U to vrijeme tvornica je bila smještena kraj tzv. Königova mlina i gostionice »K mlinarici« (oboje također u Mirkovu vlasništvu), na Ksaverskoj (danas Jandrićevoj) cesti. Tvornica je bila na kućnom broju 10, a trgovina i skladište i dalje u Ilici. Vjerojatno zbog dobro znanoga imena Terezije Kovačić tvornica je, unatoč promjeni vlasništva prezimena, zadržala isti naziv. Po svem sudeći, Mirko König pritom je preuzeo dio poslova oko tvornice – primjerice Milan Stahuljak, profesor i autor mnogih tamburaških partitura, od nje je prema vlastitu nacrtu naručio izradu novoga tamburaškoga instrumenta, brača IV., nazvanoga »čelović«. Taj »revolucionarni« instrument, koji je i danas u uporabi, zvao se još i brač-čelo ili kontrabrač, a javnosti je predstavljen na jesenskom kvartalnom koncertu »Sloge« (Tomašek 2000: 71–72) i otad je neizostavni dio svakoga tamburaškog orkestra. O cijelom pothvatu, bitnom za razvoj tamburaške glazbe, Stahuljak je u čak devet nastavaka pisao u časopisu *Tamburica* (Stahuljak, 1908). O privatnom životu bračnoga para König ima malo podataka. Sigurno je jedino da su oboje bili uključeni u posao oko tvornice tamburica. Mirko König o tvornici piše: »... i tako se razvila izgradnja tambura na svoju zamjernu visinu, da je imala liep djelokrug svojih mušterija ne samo u Hrvatskoj već Njemačkoj, Češkoj, Francuskoj a najviše Americi kod naših iseljenika i tamošnjih trgovaca«. (Zbirka Ivana Ulčnika, DAZG). Kako je već navedeno, Terezija je umrla u studenom 1914., u dobi od 59 godina, od upale pluća, i pokopana je na Mirogoju kraj prvoga supruga Mata Kovačića. Tom prigodom tugujući suprug objavio je u *Obzoru* javnu zahvalu: »Nakon teške nesreće, koja me snašla smrću neprežaljene i nezaboravne supruge Terezije König zahvaljujem se svoj p.n.gg. i gospodjama, koje su milu pokojnicu u teškoj bolesti po-hadjale, tješile i time joj boli ublaživale. Nadalje moja najsrdačnija hvala gospodi na izraženim usmenim ili pismenim saučešćima, te gg. koja su pokojničim odar okitili viencima te ju sprovedi do hladnoga groba« (König 1914: 6). Iz navoda proizlazi da je Terezija imala velik broj prijatelja, suradnika i poklonika koji su joj dolaskom na pogreb izrazili posljednju počast i u ono teško vrijeme prve ratne zime.

U radu tvornice tambura Terezije Kovačić vjerojatno su sudjelovali i brojni zagorski majstori koji će ostati neistraženi zbog neočuvanih tvorničkih spisa. Ipak,

¹⁵ Vjerojatno u vrijeme najveće proizvodnje do Prvoga svjetskog rata.

jedan za kojega se pouzdano zna da je zanat izučio upravo ondje jest Ivan Hlad (Turnišće Klanječko, 5. XII. 1887 – Cicero, Illinois, SAD, 1. IV. 1975), rođen kao Cenek Ivan Nepomuk Hlad u obitelji češkoga podrijetla. Učio je glazbalarstvo u Tvornici Terezije Kovačić u Zagrebu, a zatim kod Kocmana u Grazu (Kolar 1973). Emigrirao je 1912. u SAD, gdje je isprva radio u tvornici klavira. Ubrzo se zaposlio u tvrtki *Harmony Company*, koja je izrađivala gitare, mandoline i banjoe. Godine 1917. otvorio je vlastitu radionicu tambura *The Ivan Hlad Tamburitza Manufacturing company* u Chicagu. Osnovao je orkestar *Ivan J. Hlad Tamburitza Orchestra* u Chicagu i u njem svirao. Proizvodio je raznovrsna žičana glazbala i tambure različitih sustava ugodbe. Izlagao je svoje bogato urešene tambure 1933. na Svjetskoj izložbi u Chicagu. Vlasnik je patenta za posebnu izradu vrata i glave tamburaških instrumenata iz 1935. Smatra se jednim od najznačajnijih glazbalara među hrvatskim iseljenicima u SAD-u jer je u dogovoru s tamburaškim pedagogom Ivanom Rozgajem svojim tamburama Farkaševe ugodbe snabdijevao većinu tamburaških društava u razdoblju od 1920-ih do 1950-ih. Njegovi sinovi Slavko i Michael radili su u njegovoj radionici. Michael je radio i u poznatoj *Harmony Company* u Chicagu, a Slavko je bio vlasnik *Balkan Record Company*, glazbene izdavačke kuće u Chicagu. Njegov alat i strojeve otkupio je majstor glazbalar Milan Opachcich (1928–2013) iz Indiane.¹⁶

Treći Zagorac koji je imao radionicu u Zagrebu bio je Andrija Car (27. XI. 1855. – 8. VIII. 1904) iz Bedekovčine, rođen u mnogobrojnoj obitelji Ivana i Marije Car. Kuća obitelji Car nalazila se u Gornjoj Bedekovčini 28 (kasnije 78) i u popisima duša navodi se kao »Car pri cesti«. Andrija je, koliko je poznato¹⁷, bio jedan od rijetkih školovanih članova obitelji. Pohadao je školu do 1863. Kao dječak poslan je u Zagreb zajedno sa starijim bratom Stjepanom (rođen 1853), koji je bio gradski stražar pri Kraljevskom sudbenom stolu. Prvi dokaz Andrijinog boravka u Zagrebu njegovo je vjenčanje s Anom Hozian (21. VI. 1850. – 15. I. 1886), nezakonitom kćeri Marije Hozian iz maloga mjesta Žabnik kraj Svetoga Martina na Muri. Andrija Car i Ana Hozian vjenčali su se 18. VI. 1879. u župi sv. Marka. U vjenčanom se listu navodi da je Andrija bio pekar po zanimanju. Bio je i svjedokom na vjenčanju brata Stjepana 5. rujna 1880. u župi sv. Petra. Prvi datum važan za Andrijinu karijeru jest pokretanje samostalne sitničarske trgovine početkom ožujka 1882. u Demetrovoj II. Nažalost, nedugo nakon toga, 15. siječnja 1886., supruga mu je umrla od tuberkuloze. Tri godine nakon toga, 28. lipnja 1889., Andrija se u župi sv. Marka drugi put oženio, za Mariju Lipošćak (20. IX. 1865. – 19. I. 1935) iz Trošmarije kraj Ogulina. Nakon vjenčanja Andrija je 15. listopada 1889. otvorio sitničarski obrt za »prodaju vina preko

¹⁶ Dodatne podatke o Ivanu Hladu saznao sam od kroničara tamburaške glazbe u SAD-u, Richarda Marcha, te danas pokojnoga majstora Milana Opachicha.

¹⁷ Podatak iz popisa duša za župu sv. Barbare u Bedekovčini (Matične knjige Status animarum Sv. Barbara Bedekovčina M-1982,1983 HDA).

ulice na malo« s adresom Potok 30 (danas Tkalčićeva) na osnovi obrtne iskaznice iz 1882. Obrt je napustio već u svibnju 1890. Pretpostavlja se da je već oko 1887. krenuo izučavati glazbalarski zanat, kako sam piše, u Trgovini Tomay i Tkalčić u Ilici 49 (Car 1894: 4). Nakon izučena zanata i stjecanja potrebne svjedodžbe, Andrija je u svibnju 1894. otvorio samostalnu radionicu za izradu tambura u Vlačkoj 20. Radionica Andrije Cara započela je s radom 1. svibnja 1894. u Vlačkoj 20. Tom prigodom Car u *Obzoru* objavljuje oglas: »...Čast mi je ovim p.n. občinstvu i ljubiteljem tamburice najuljudnije objaviti, da sam počam od 1. svibnja 1894 uredio i otvorio najnoviju i samostalnu radionicu tambura u Vlačkoj ulici br. 20...«, dodajući: »Radnja je vrlo solidna i dobra iz najboljega i najfinijeg materijala: te što se radnje tiče, može se moja radionica takmiti i sa prvom, jer sam do sada radio kroz punih sedam godina na obće zadovoljstvo za ovdješnju tvrdu Tomay i Tkalčić, a što je najglavnije: cene su znatno snižene!«. »Prvom« Andrija Car zasigurno smatra Tvornicu tambura Terezije Kovačić, koja je bila jedan od najvećih onodobnih proizvođača glazbala; svakako uz Prvu sisačku tvornicu tambura Janka Stjepušina. Da bi privukao kupce, Car je držao nešto jeftinije cijene svojih tambura u usporedbi s već etabliranim onodobnim proizvođačima. Radi usporedbe, bisernica »sa strojem«¹⁸ koštala je 1897. sedam forinti kod Andrije Cara, a u konkurentskoj Terezijinoj tvornici između sedam i dvadeset forinti, ovisno o kvaliteti drva i ukrasima. Kasnije su se cijene izjednačile tako da je 1901. uveo najskuplje bisernice od ebanovine sa sedefnim ukrasima (Perlmutter) koje su koštale 28 kruna, dok je u Tvornici Terezije Kovačić iste godine najskuplja bisernica koštala između 16 i 40 kruna. Careva je radionica u svojoj ponudi imala cijeli tamburaški zbor Farkaševe ugodbe: bisernicu, kontrašicu, brač I., brač II., brač III., bugariju I., bugariju II., malo berde i veliko berde. Osim tambura, Car je imao sličan asortiman kao i ostali onodobni glazbalari: u stalnoj su ponudi bila gudačka glazbala, citre, harmonike, triangleri, mandoline, okarine, tamburini, ali i popratni pribor, primjerice žice, narodni gajtani, trzalice, kožne navlake za tambure i ostalo. Kao i kod drugih glazbalara, radili su se i popravci. Radionica Andrije Cara nudi slanje kataloga i instrumenata poštom, što je uobičajena praksa u ono doba, ali u njegovim se oglasima prvi put izričito nudi mogućnost zamjene ili potpunoga povrata novca u slučaju nezadovoljstva kupca. Takve su pogodnosti zasigurno pridonijele stjecanju novih mušterija u prvim danima rada radionice. O broju narudžbi i samoj proizvodnji radionice nema podataka. Uz Vlačku, spominje se i skladište u Ružičnoj 1 (danas Kurelčevoj). Iz obrtnih je spisa poznato da je Andrija stanovao sa suprugom Marijom na istoj adresi. Supružnici su bili članovi »Zanatlijskog i pomoćničkog društva za naobrazbu i podupiranje bolesnika, nemoćnika, udova i siročadi«¹⁹. Osnivačica toga društva bila je vlasnica Careve konkurentске tvornice tambura Terezija Kova-

¹⁸ S mehaničkim ključevima za ugadanje.

¹⁹ An. 1903.

čić. Sudeći po izvještajima toga društva o isplaćenju novčanom pomoći za bolesničku potporu Andrija se razbolio 1902. Nakon dvije godine 8. kolovoza 1904. Andrija Car je umro u dobi od nepunih 49 godina. O njegovu značaju u obrtničkim krugovima svjedoči i nekrolog objavljen u *Obzoru* dan nakon smrti, 9. kolovoza 1904., u kojem stoji: »Jučer preminuo je ovdje graditelj tambura g. Andrija Car, član zanatlijskoga i pomoćničk. društva u Zagrebu. Pokojnik bio je poznata ličnost u Zagrebu, kao vrstan obrtnik. Pokoj njegovoj duši...«.²⁰ Pokopan je na Mirogoju dan kasnije, a ispratili su ga članovi Zanatlijskog društva. Radionicu u Vlaškoj 20 naslijedila je njegova udovica Marija Car što je bilo moguće još od obrtnog zakona iz 1872. Marija je Gradskom poglavarstvu uputila zamolbu: »Dana 8 kolovoza t.g. umro je moj suprug Andro Car nakon duge i teške bolesti a pokopan je 10 o.m. na skupnom groblju u Mirogoju. Isti pokojnik posjedovao je obrtnu izkaznicu te slavne oblasti od 27/5. 1894 broj 13.033/I od 894. za tjeranje obrta pravljenja tamburica. Pa pošto mi u smislu obrtnog zakona kao udovici pristaju prava nastaviti gore započeti obrt, to temeljem priležućih priloga ovime prijavljam da ću gore rečen obrt nastaviti i dalje tjerati pod naslovom 'nasljednica Andrije Cara'«. U istoj molbi napominje da će: »...posao taj sama raditi a ne po poslovođi Gjuri Štapu...«. Gradsko poglavarstvo prihvatilo je njezinu zamolbu i ona je postala vlasnicom radionice. Čini mi se da je poslovođa ili barem zaposlenik ipak ostao Gjuro Štapa (podrijetlom također iz Bedekovčine). Iz nepoznatoga razloga 10. travnja 1906. radionica se preselila na susjednu adresu, u Vlašku 22. Dana 19. veljače 1914. Marija se vjenčala za Gjuru Štapu u župi sv. Petra. Nakon vjenčanja moli promjenu prezimena na koje glasi obrt iz Car u Štapa. U to doba bračni par Štapa živio je u Maksimirskoj 14, gdje je Gjuro prijavio obrt, a 1924. preselili su se na Sv. Ksaver 15 (Ksaverska cesta 15). Kako bi obavijestio svoje kupce o preseljenju radionice, Gjuro je objavio oglas u zagrebačkom *šutarnjem listu*: »Tamburaši. Tambure naručiti možete jeftino vrlo solidno izradjene iz radionice Andrije Car, sada Ksaverska cesta 15 Zagreb. Cjenike šaljem besplatno. Popravci se izradjuju brzo«.²¹ Nastavio je prodavati asortiman iz radionice svojega pokojnoga gazde Andrije Cara i nakon njegove smrti. Marija Štapa umrla je 19. siječnja 1935. na adresi Ksaverska cesta 15 u dobi od 70 godina, a pokopana je dan kasnije na Mirogoju. Njezin drugi suprug Gjuro Štapa (30. IV. 1873 – 10. VIII. 1946) rođen je na brežuljku Kamenjak u Zagrebu (iznad Ribnjaka), gdje su u to doba bili vinogradi zagrebačkoga Kaptola Altarije Kamenjak u kojima su kao vinogradari bili zaposleni njegovi roditelji Josip Štapa (rođen 1834) i Katarina Pogačić (rođena 1844).

Istražujući podrijetlo obitelji Štapa saznao sam da sama obitelj dolazi iz Gornje Bedekovčine 45. Iako je kuća Štapa-Kovačić bila udaljena samo nekoliko kućnih brojeva od obiteljskoga doma Andrije Cara, ta dva majstora nisu bila u krvnom srod-

²⁰ An. 1904: 3.

²¹ An. 1924: 15.

stvu, a i činjenica jest da je Gjuro rođen u Zagrebu, a Andrija u Bedekovčini. Nema puno podataka o Gjurinu životu. Poznato je, kako je već rečeno, da je radio kao kalfa²² u radionici Andrije Cara i ondje stekao potrebna znanja za otvaranje samostalnoga obrta. Zabilježeno je da je kao kalfa izložio brač kao predstavnik radionice tada već pokojnog Andrije Cara u Trgovačko-obrtnom muzeju u Zagrebu 1904. Nakon sudjelovanja u Prvom svjetskom ratu i nekoliko promjena adresa obrta Gjuro ga je konačno odjavio 1. srpnja 1932: »Podpisani prijavljam Slavnoj Obrtnoj Oblasti u Zagrebu da moj obrt za izradu i prodaju tambura od 1. srpnja 1932 obustavljam i napuštam...«. U potpisu stoji: »...Gjuro Štapa, radionica tambura, Ksaverska cesta kbr. 15...«. Gjuro Štapa umro je 10. kolovoza 1946. godine sa zadnjom adresom u Dobranskoj ulici 23 u zagrebačkom Trnju. Nije imao djece. Tako je privedena kraju bogata povijest radionice Andrije Cara i njezinih nasljednika koja je neprekidno djelovala od 1894. do 1932.

Na radionicu Andrije Cara nadovezuje se djelovanje graditelja tambura Ivana (Janka) Cara (23. II. 1883. – 6. XI. 1957) iz Bedekovčine. Ivan (Janko) Car rođen je u Sovinjaku 30 na brežuljcima iznad Bedekovčine kao izvanbračni sin Ane (Jane) Car (rođena 1859). Pokušavajući naći moguću rodbinsku vezu između majstora Andrije Cara i 28 godina mlađega Ivana (Janka) Cara zaključio sam da nisu u bližem srodstvu. Andrija potječe iz kuće »Car pri cesti«, a Ivan iz Sovinjaka 30. Jedina je vidljiva veza između ta dva majstora preko sestara Kate i Julike Pavetić iz Židovinjaka. Kata Pavetić (rođena 1840) udala se u kuću »Car pri cesti« u Gornjoj Bedekovčini 28 za Blaža Cara Tomaševa (rođen 1841), prvoga rođaka majstora Andrije Cara, a njezina sestra Julika Pavetić (rođena 1845) udala se u kuću Car u Sovinjaku 30 za Blaža Cara Martinova (rođen 1845), prvoga rođaka Ane Car, majke majstora Ivana Cara. Izravnoga krvnog srodstva među njima nema, ali obitelji su se zasigurno poznavale. Ivan Car djetinjstvo je proveo u Sovinjaku, gdje je izučio postolarski zanat. Već je kao trinaestogodišnji dječak naučio svirati tamburu, a izradio je i svoju prvu bisernicu. Poznato je da je oko 1900.²³ Ivan Car imao tamburaški sastav u Sovinjaku s kojim je svirao po svadbama, kako piše njegov unuk Franjo Car: »...za bistričkih proštenja zabavlja romare u Mariji Bistrici. Bisernice sviraju Carekovi i Skozriti, prvi i drugi brač Gregurići, bugariju Severi, a na bajsu su Videki« (Car 2005: 4). Negdje oko 1900. otišao je na zanat, sudeći po objavljenom nekrologu u časopisu *Tamburaška glazba*²⁴, u Radionicu Andrije Cara u Zagreb. Nakon izučavanja zanata izrađivao je tambure za istu radionicu. Zasigurno je poznavao i Mariju Car, udovicu Andrije Cara, i njezina drugog supruga majstora Gjurju Štapu, posljednjega vlasnika radionice, podrijetlom iz Bedekovčine. U već spomenutom nekrologu piše da je Ivan Car izrađivao

²² Obrtnički pomoćnik s položenim stručnim ispitom.

²³ An. 1957–58: 45.

²⁴ An. 1957–58: 45.

tambure i za Trgovinu Tomay i Tkalčić iz Ilice 49 od 1919. do 1928., u posljednjem razdoblju njezina postojanja dok su vlasnici bili Vilma Gregurović i majstor Ljudevit Lončar (Jeić 2010b). Ivan (Janko) Car oženio se 21. listopada 1907. u Donjoj Stubici za Agatu (Jagu) da Broi (rođena 1889) iz Oroslavja koja je rođena je u obitelji Amadea da Broi i Tereze, rođene Majević. Obitelj da Broi došla je iz sjeverne Italije kao putujući ciglari u Hrvatsko zagorje i naselila se u Oroslavju. Ivan (Janko) Car od oko 1928. samostalno je gradio tambure u svojoj radionici u Bedekovčini. Usto je bio vođa i dirigent tamburaške sekcije Prosvjetnoga društva »Magdalenić«, osnovanoga 2. veljače 1928., izrasloga iz KUD-a »Magdalenić« iz Bedekovčine. Uz vođenje sekcije, svirao je i bisernicu, a ostali članovi sekcije bili su: njegov najstariji sin Alojz koji je svirao kontrašicu, Juraj Buzjak prvi brač, njegov brat Josip Buzjak drugi brač, Maks Komar treći brač, Ljudevit Buzjak čelović, Ivanova kći Zlata Car prvu bugariju, Ćiril Jurec drugu bugariju, a Andela Car bas. U početku su vježbali u radionici Ivana Cara, a nakon 1932. preselili se u prostoriju gostionice Buzjakovih u središte Bedekovčine. Već 1934. tamburaški sastav ima prvi zapaženiji nastup na Radio-Zagrebu u večernjem glazbenom programu. Nastup im je godinu prije ugovorio poznati zagorski promicatelj tamburaške glazbe Vjekoslav Mutak, dirigent tamburaškoga društva »Ivan Zajc« iz Zagreba koji je rođen u Velikom Komoru kraj Mača. Bogata suradnja s Mutakom nastavila se i dalje, a tamburaški sastav iz Bedekovčine imao je još puno zapaženih nastupa diljem domovine (Car 2005). Majstor Ivan (Janko) Car i supruga Agata krajem 1920-ih godina preselili su se iz Sovinjaka u Gornju Bedekovčinu 51, gdje su izgradili obiteljsku kuću. Tradiciju izrađivanja glazbala nakon smrti Ivana (Janka) Cara 1957. nastavio je njegov sin Ivan Car (14. V. 1923 – 1. VIII. 1998). Ivana Cara mlađega naslijedio je zet Zdravko (Dado) Kokolek (rođen 15. III. 1956), koji je od Ivana naučio zanat, naslijedio alate i danas povremeno izrađuje glazbala u Bedekovčini.

Četvrti Zagorac zaslužan za razvoj tambure, u smislu razvoja nove ugodbe tambura, bio je Jeronim Lukić (Gornji Stubica, 30. VI. 1884 – Celje, 11. V. 1945), rođen u Gornjoj Stubici u obitelji Mihaela (Mije) Lukića (kršten 29. IX. 1865. u Konjšćini) i Ane Dežman. Otac mu je bio najamni radnik u dvorcu Golubovec i radio je u krčmi u Gornjoj Stubici. Jeronimova obitelj isprva je živjela u Lipovcu 22 u Konjšćini, ali se kasnije preselila u Hrenice 4 u Gornjoj Stubici. Jeronim je bio najstarije dijete u obitelji Lukić. Prije njega je Lukićima prerano preminuo sin (rođen 1883. u Konjšćini) u dobi od tek 9 mjeseci koji se također zvao Jeronim. Dana 3. rujna 1909. sklopio je brak s Terezijom Rubčić (Tuzla, 8. IX. 1890 – Zagreb, 23. II. 1954) u Bosanskom Petrovcu. Jeronim Lukić živio je 1910. bio u Vrbovskom, gdje mu se 17. studenog 1910. rodila kći Elizabeta. Nakon toga je, vjerojatno po željezničkom poslu, boravio u Dombovaru u Mađarskoj, gdje mu se 11. svibnja 1913. rodio sin Vilim, koji je kasnije u Zagrebu imao restoran. Sljedeće boravište Jeronima Lukića i Terezije Rubčić bilo je Dugo Selo, gdje mu se 25. ožujka 1916. rodila kći Olga. Jeronim i Terezija imali su i sina Ivana, stroja-

ra i poslovođu u tvornici papira u Zagrebu na Kanalu kojega je, po pričanju rodbine, smaknula oslobođilačka vojska u svibnju 1945.²⁵ Tridesetak godina prije, u lipnju 1914., po pričanju rodbine, Jeronim Lukić vraćao se kući iz HGZ-a, ne znajući za uvođenje policijskoga sata nakon atentata na Franju Ferdinanda u Sarajevu. Na putu od Gundulićeve ulice susreli su ga žandari, a jedan od njih udario ga je palicom po leđima. Lukić mu je uzvratio pogodivši ga kamenom i pritom srušivši s konja. Kako je Jeronim Lukić bio poznata osoba, sutradan su mu savjetovali da bježi iz Zagreba zbog mogućih posljedica napada na službenu osobu. Poslušavši savjet, putovao je po Sloveniji i Italiji, a oko 1916. konačno se vratio u Dugo Selo. U Zagrebu²⁶ je oko 1918. radio kao željeznički strojovođa, a oko 1921. bio je zaposlenik Ložione Zagreb. Također je bio urednik prvih triju brojeva časopisa *Strojovođa* stručne sekcije strojovođa Saveza željezničara Jugoslavije 1922. i istaknuo se kao borac za radnička prava, poglavito strojovođa i mašinskoga osoblja. Od 1921. bio je član upravnoga i izvršnoga odbora Saveza željezničara Jugoslavije te Centralne sekcije strojovođa.²⁷ Čini se da je Jeronim Lukić umirovljen već 1924., jer se nalazi u odboru Udruženja penzionera i penzionerki državne željeznice – Direkcije zagrebačke u Zagrebu.²⁸ Vjerojatno se radilo o prisilnom umirovljenju, po priči njegovih nasljednika, nakon što se sukobio s nadređenim oko lokomotive koju, unatoč naredbi, nije htio pustiti u promet zbog neispravnoga kugličnog ležaja.

Jeronim je neko vrijeme bio član, a zasigurno već u lipnju 1935. postao je zborovođa Hrvatskoga pjevačkog društva »Triglav« iz Trnja, iz kojega je razvio Roditeljsko omladinsko tamburaško društvo (ROTD) »Slavulj«, kojemu je bio zborovođa i predsjednik od njegova osnutka 21. srpnja 1935. do kraja Drugoga svjetskog rata. Godine 1937. postao je i potpredsjednikom Zagrebačke tamburaške župe novoosnovanoga Hrvatskoga tamburaškog saveza. Predsjednik župe bio je velikan tamburaške glazbe Josip Andrić. U kolovozu 1937. Jeronim je prešao u Starokatoličku crkvu u Zagrebu, vjerojatno da bi poništio brak s prvom suprugom. U Starokatoličkoj župi Sv. križa u Zagrebu vjenčao se 15. rujna 1937. za Bogumilu Novak (Dubovac, Gornji Bogičevci, 5. XI. 1900. – Sydney, Australija, 24. III. 1997), a samo pet dana nakon vjenčanja, 20. rujna 1937., rodio im se sin Jeronim Nikola Lukić.

²⁵ Ivanova supruga Terezija, rođena Piljek, izjavila je u sudskom spisu iz 1949. da su ona i suprug Ivan: »...živjeli u Zagrebu sve do prvih dana oslobođenja 1945. god., kada su došla u njihov stan neka nepoznata lica i Lukić Ivana odvela – i od tada da nema o njemu nikakvih vijesti.«

²⁶ Nalazim ga na adresama Vranovina 23 i Paromlinska 7b u Trnju.

²⁷ Povijesna je nepravda da se, s obzirom na njegovu poziciju u sindikatu, Lukić uopće ne spominje u literaturi, u usporedbi s njegovim sindikalnim kolegama Bogdanom Krekićem, Janesom Plesnikom i mnogim drugima. Lukić je zajedno s Bogdanom Krekićem od 1923. bio u ravnateljstvu Zadrudne tiskare u Zagrebu (Mihanovićeve ulica).

²⁸ Pravila »Udruženja penzionera i penzionera državne željeznice direkcije Zagrebačke« 1925. HDA

Jeronim Lukić stariji bio je istaknuti tabornik X. ustaškoga tabora, za što ga je Poglavlник odlikovao 20. III. 1944. Redom za zasluge III. stupnja. U prijedlogu odlikovanja iz 1943. piše da Lukić: »...od 10. studena 1941. uspješno i predano radi na organiziranju Ustaškog tabora X., koji je svojim nastojanjem i predanim radom uspješno organizirao«. Dana 30. studenog 1944. promaknut je u čin pričuvnoga zastavnika Ustaške vojnice. U svibnju 1945. organizirao je zbjeg svojega X. tabora, krećući prema Sloveniji zajedno sa suprugom Bogumilom i sedmogodišnjim sinom Jeronimom. Umro je u Celju 11. svibnja 1945. gdje je i pokopan. Njegova supruga i sin uspjeli su se spasiti skrivajući se kod rodbine nekoliko mjeseci. Od 1956. žive u Australiji.

Jeronimova je uloga iznimno važna u konačnom oblikovanju tambura Gutschyjeve ugodbe.²⁹ O tome piše sam Alphonse M. Gutschy u časopisu *Hrvatska tamburica*: »God. 1934. upoznao sam se sa g. J. Lukićem i odlučili smo, da napnemo na bračeve i bisernicu još 3-ću kvintu, a ev. a i d na brač 2. in F i šaru in F. Sad uopće nije bilo govora o tehničkim poteškoćama i bez muke su se izvodili komadi u svih 12 dur i 12 mol prijemeta- sve u I-vom položaju ne mičuć, skoro ruku s mjesta. Sva pozornost tamburaša mogla je biti uperena na zborovođu i u note a ne, kao kod dosadanih najviše na hvataljku. Opseg svake tambure je skoro 3 osmice. Sviranje je s određenim prstometom kao u gusala i čela. Tamburu nauči svirati na temelju za to pisanih, doduše suhoparnih vježba, (a ne poznatih melodija), a cilj je onaj svake prave škole: 'Svaki komad smjesta odsvirati', a ne bubanjem naučiti (Papagaj metoda.) Slagatelj partitura ne treba se više boriti s ograničenim glasovljem u pojedinim dionicama, jer u vođenju dionica prilagođene su svih 6 vrsti tambura vokalnoj tabulaturi (sopran, mezzosopran, alt, tenor I, II., bas I, II.)« (Guči 1940: 29–41).

Jeronimu Lukiću pripadaju i najveće zasluge za djelovanje u ROTD-u »Slavulj« iz zagrebačkoga Trnja, koje je od osnutka³⁰, kako je već spomenuto, vodio od početka do kraja. Društvo je imalo zapažene nastupe na mnogim manifestacijama, samostalnim koncertima, radioemisijama i mnoge turneje. Cilj Društva bio je okupljati djecu mlade od četiri godine starosti nadalje i njihove roditelje kako bi ih se usmjerilo prema glazbi i otrgnulo surovu životu zagrebačke periferije. U početku su prostor za vježbanje imali u društvenim prostorijama u Trnjanskoj cesti 90. Najvažnije je da je prvi put u cijelosti primijenjen troglasni kvintni sustav nazvan *Gutschy 1895-Lukić 1935*. Neki su instrumenti bili prerađene »farkašice«, vjerojatno različitih

²⁹ Nakon Drugoga svjetskog rata troglasni kvintni sustav prozvan je Jankovićevim, kao i u slučaju Farkaševa, po njegovu velikom promicatelju Slavku Jankoviću, a ne po njegovim izumiteljima.

³⁰ Zametak Društva potječe iz 1925. kad su se zvali »Dječji tamburaški zbor iz Trnja« i iste godine imali prvi nastup u Trnjanskoj školi, a zatim su nastupali pod okriljem HPD-a »Triglav«, zatim kao »Dom i škola« i najzad ROTD »Slavulj«. Prvi nastup pod imenom »Dječji tamburaški zbor iz Trnja« imali su u Trnjanskoj školi 1925.

majstora, a pouzdano znam da je bilo dosta posebno izrađenih tambura Gutschy-Lukićeva sustava. Jedan takav rijedak primjerak bisernice uspio sam nabaviti za unuka Alphonsa M. Gutschyja. Instrument je kratke menzure, leđa su kopana (dubljenja) iz jednoga komada drveta (kao Farkaševi bračevi), a majstor je mandolinske mašinske prilagodio prepilivši jednu mašinicu tako da dobije po tri žice sa svake strane glave. Tijelo i vrat izrađeni su od javora, glasnjača od smreke, a štitnik glasnjače i hvataljka od palisandra sa sedefnim ukrasima. Na dnu glasnjače između žičnjaka i konjića utisnut je užareni žig KVINTNI SISTEM GUČI 1895 – LUKIĆ 1935 ZAGREB (TRNJE). Zvuk je nalik napolitanskoj mandolini, ali je nešto prodorniji, pogotovo na tanjim žicama. Ugađa se u tri glasa: g, d, a. Izrada je kvalitetna jer je spomenuti primjerak izradio poznati zagrebački majstor Andrija Sinković (inače najpoznatiji po cijenjenim tamburaški basovima).

ROTD »Slavulj« imao je i glumačku sekciju, koja je izvodila predstave i igrokaze, a uvijekbavali su i plesove. Pod imenom ROTD »Slavulj« društvo je prvi put samostalno službeno nastupilo 17. studenog 1935. u Jeronimskoj dvorani na Trgu kralja Tomislava 2, ali i prije toga su gostovali kod različitih društava. Koncert je imao vrlo pozitivne kritike u ondašnjem tisku. Ulaznice su se mogle kupiti u trafici na Trnjanskoj cesti 62 i na blagajni dvorane. Jedan od najznačajnijih događaja u djelovanju ROTD-a »Slavulj« svečano je otvorenje vlastitoga doma 12. ožujka 1939., kao prvoga tamburaškog doma u Zagrebu i Hrvatskoj, u Ukrinskoj 31 na Trnju (ugao Ukrinske i Usorske). Naime, na skupštini Društva 1938. donesen je zaključak o dizanju beskamatnoga zajma, nakon toga je ishodan desetgodišnji najam zemljišta, a već krajem godine drvena je prizemnica dobila krov i uređena je za rad. Svu brigu oko ishodenja dozvola i izgradnje doma, pa i zidarske i tesarske radove, osobno je preuzeo zborovođa i osnivač društva Jeronim Lukić. Dom je svečano otvoren pod pokroviteljskom društva »Hrvatska žena«, na čelu s gđom Jelisavom Horvat i predsjednicom gđom Marijom Kumičić. ROTD »Slavulj«, osim skladbi svojih pokrovitelja i tamburaških skladatelja Jeronima Lukića i Alphonsa Gutschyja, izvodilo je redovito skladbe najpoznatijih tamburaških skladatelja, poput Roka Šimunacija, Đure Prejca – Ratkajskog, Augustina Gostničara, Lukae Paljetka, Vjekoslava Mutaka, Vinka Vodopivca, Milutina pl. Farkaša, Milana Stahuljaka, Josipa Canića, Vilka Novaka i dr., ali i Bedricha Smetane, Vatroslava Lisinskog, Ivana pl. Zajca i dr. Posveta Tamburaškoga doma ROTD-a »Slavulj« održana je 6. kolovoza 1939. Dom je posvetio trnjanski župnik Dragutin Kociper, koji je održao pozdravni govor o važnosti glazbe za razvoj mladih. Nakon toga govorila je gđa Terezija Blažeković u ime pokroviteljica Društva »Hrvatska žena«. Sudjelovalo je nekoliko tamburaških društava. Do 1939. ROTD »Slavulj« imao je dječji tamburaški zbor, mješoviti pjevački zbor, pjevače soliste i kazališne dobrovoljce, a svi su članovi od izgradnje imali pristup domu. ROTD »Slavulj« slovio je za jedno od najaktivnijih društava 1930-ih i 1940-ih godina. Nakon 1945., što zbog rata, što zbog smrti zborovođe i pretpostavljam povezivanja s njego-

vom političkom aktivnošću, Društvo se razilo. Na mjestu Tamburaškoga doma Društva izgrađena je nakon 1945. autocesta Bratstvo i jedinstvo.

Zaključak

Iako je popis Zagoraca zaslužnih za razvoj tambure i tamburaške glazbe zasigurno puno dulji, moje je istraživanje zasad obuhvatilo obrte pokrenute u XIX. stoljeću. Isto tako, valja imati na umu da su brojni glazbalarski djetići, šegrti i kalfe ostali izvan dosega istraživača zbog iznimno malo arhivskih spisa. Ipak, vrlo je izvjesno da su mnoge osobe uključene u rad ovih vrijednih obrtnika bile podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja, koje, osim što prirodno gravitira zagrebačkom području, ima i dugu tradiciju izrade tradicijskih glazbala i obrade drva općenito. Treba napomenuti da dosad nisam bio u prilici istražiti mnoge glazbalare za koje sam siguran da su imali ili još uvijek imaju svoje radionice u Hrvatskom zagorju. Kako bilo, tambura je bez ikakve dvojbe još uvijek najzastupljenije glazbalo u zagorskim KUD-ovima, a postoji velika vjerojatnost da će tako biti i u budućnosti, zahvaljujući upravo njezinoj višenamjenskoj ulozi ali i, kako je iz ovoga rada vidljivo, dugoj i bogatoj povijesti izrade.

LITERATURA

- An. 1888. »Umrlu u Zagrebu«, *Narodne novine*, Zagreb, 54/224: 5.
An. 1888. »Umrlu u Zagrebu«, *Obzor*, Zagreb, 226: 3.
An. 1892. Katalog izložbe učila. Zagreb: Knjižara Lav. Hartman (Kugli i Deutsch).
An. 1892. Die südslavische Muse. *Montags Zeitung*, 19/669: 3, 19/670: 3.
An. 1902. Hartmanov sveobći popis stanova s potpunim adresarom oblasti, ureda, obrtnika i trgovaca kralj. Slobodnoga i glavnoga grada Zagreba. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
An. 1903. »Tamburica«, *Tamburica*, Sisak 1/6: 34–35.
An. 1904. Godišnje izvješće Zanatlijskog i pomoćničkog društva za naobrazbu i podupiranje bolesnika, nemoćnika, udova i siročadi u Zagrebu o stanju društva koncem godine 1903. Zagreb: Tiskara F. Bogović.
An. 1904. Katalog obrtno-industrijskih izložaba Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu. Zagreb.
An. 1904. »Andro Car«, *Obzor*, XLV/181: 3.
An. 1905. »Stahuljak, Milan«, *Tamburica*, Sisak tečaj II/4-5: 21–22, 27–29.
An. 1905. Godišnje izvješće Zanatlijskog i pomoćničkog društva za naobrazbu i podupiranje bolesnika, nemoćnika, udova i siročadi u Zagrebu o stanju društva koncem godine 1904. Zagreb: Tiskara S. Topolščak i dr.
An. 1924. »Tamburaši«, *Jutarnji list*, XIII/4334: 15.
An. 1935. »Umrlu u Zagrebu, Marija Štapa«, *Obzor*, LXXVI/16: 4.
An. 1935. »U Trnju je osnovan dječji tamburaški zbor Slavulj«, *Zagorski list*, II/60: 6.
An. 1935. »Koncerat Slavulja«, *Zagorski list*, II/62: 7.

- An.** 1935. »Prvi nastup malih Slavulja s Trnja očekuje se s velikim interesom«, *Večer*, XVI/4480: 4.
- An.** 1935. »Uspjeh malih tamburaša s Trnjanske ceste«, *Večer*, XVI/4490: 2.
- An.** 1936. »Omladinsko-roditeljsko društvo Slavulj u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, I/7–8: 59.
- An.** 1937. »Roditeljsko omladinsko tamburaški zbor Slavulj u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, II/5: 34.
- An.** 1938. »Roditeljsko-omladinsko tamburaško društvo Slavulj u Trnju«, *Ĵutarnji list*, XXVII/9473: 5.
- An.** 1938. »Roditeljsko omladinsko tamburaško društvo Slavulj u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, III/2–3: 20.
- An.** 1938. »Neka sluĴe za uzor«, *Hrvatska tamburica*, III/6: 42.
- An.** 1938. »Roditeljsko omladinsko društvo Slavulj gradi u Trnju vlastiti dom«, *Večer*, XIX/5269: 3.
- An.** 1939. »Roditeljsko-omladinsko tamburaško društvo Slavulj u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, IV/7–8: 55.
- An.** 1939. »Roditeljsko-omladinsko tamburaško društvo Slavulj«, *Hrvatska tamburica*, IV/11–12: 82.
- An.** 1939. »Tamburaški koncert«, *Večer*, XX/5522: 7.
- An.** 1939. »Osnovana je tamburaška Ŵupa u Zagrebu«, *Večer*, XX/5470: 3.
- An.** 1939. »DjeĴe društvo podiglo sebi dom na periferiji grada«, *Večer*, XX/5487: 7.
- An.** 1939. »ZagrebaĴka tamburaška društva«, *Sv. Cecilija*, XXXIII/2: 55.
- An.** 1940. »Hrvatsko Rod. oml. Tamburaško društvo Slavulj«, *Hrvatska tamburica*, V/7–8: 50.
- An.** 1940. »Slavuljeva glazbena Ŵkola«, *Hrvatska tamburica*, V/9–10: 58.
- An.** 1940. »Roditeljsko omladinsko tamburaško društvo Slavulj«, *Hrvatska tamburica*, V/9–10: 64.
- An.** 1940. »Hrvatsko Rod. oml. Tamburaško društvo Slavulj«, *Hrvatska tamburica*, V/11–12: 76.
- An.** 1940. »Vrtna zabava Slavulja«, *Hrvatska tamburica*, V/11–12: 78.
- An.** 1940. »SkupŴtina Hrvatske tamburaŴke Ŵupe«, *Večer*, XXI: 5996: 2.
- An.** 1940. »Koncert Slavulja«, *Večer*, XXI/6007: 2.
- An.** 1940. »Pred mikrofonom i na pozornici«, *Radio Zagreb*, I/20: 17.
- An.** 1940. »Anketa o tamburaŴkim sustavima«, *Hrvatska tamburica*, Zagreb V/1–2: 86–90; V/3–4: 11–15; V/5–6: 27–32.
- An.** 1941. »Hrvatsko rod. oml. tamburaško društvo Slavulj«, *Hrvatska tamburica*, VI/1–2: 11.
- An.** 1941. »TamburaŴka smotra u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, VI/3–10: 24.
- An.** 1941. »Hrvatsko roditeljsko-omladinsko tamburaŴko društvo Slavulj«, *Hrvatska tamburica*, VI/11–12: 34.
- An.** 1941. »Priredba 'Hrvatske Ŵene za neopskrbljene'«, *Hrvatski narod*, III/238: 4.
- An.** 1941. »Imenovanja na podruĴju Logora Zagreb I«, *Hrvatski narod*, III/207: 5.
- An.** 1944. »Vjestnik Ministarstva oruŴanih snaga Nezavisne DrŴave Hrvatske«, *Osobni poslovi*, br. 52 od 23. studenoga 1944., Zagreb, str. 2454.
- An.** 1957–58. »Smrt graditelja tambura«, *TamburaŴka glazba*, II/4: 45.
- An.** 1946. »Ĵuro Ŵtapa«, *Narodni list*, II/371: 5.
- Andrić**, Josip 1962. *TamburaŴka glazba*. Slavonska PoŴega: autorova vlastita naklada.
- A. V.** 1939. »Koncerat i zabava ŴeljeŴniĴarske organizacije u Zagrebu«, *Sv. Cecilija*, XXXIII/2: 52.
- BoltuŴiĴ**, Ana 2008. »CitraŴtvo u Zagrebu od 1860-tih do 1918.«, *Arti Musices*, 2: 219–253.
- Car**, Andrija 1894. »Tamburice!«, *Obzor*, 35/106: 4.
- Car**, Ivan 1936. »Izradujem!«, *Hrvatska tamburica*, I/1: 5.
- Car**, Franjo 2005. »Tambure iz povijesti«, 75 godina KUD-a BedekovĴina, 1928–2003.

- Celić**, Mirko 1938. »Prva glavna skupština Hrvatskog Tamburaškog Saveza«, *Hrvatska tamburica*, III/12: 87–89.
- Celić**, Mirko 1939. »Osnutak prve tamburaške župe sa sjedištem u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, IV/3–4: 19–20.
- Celić**, Mirko 1939. »Prva skupština hrvatske tamburaške župe u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, IV/11–12: 70–77.
- Dugandžić-Pašić**, Maria 2010. *Croatians of Chicagoland*. Charleston, Chicago, Portsmouth, San Francisco: Arcadia Publishing.
- Dundović**, Josip 1909. *Adresar sveobći stanbeni obavjestnik svih oblasti, ureda, društava, zavoda, tvorničara, trgovaca, obrtnika, kućevlastnika i inih stanovnika slobodnog i kralj. Glavnog grada Zagreba*. Zagreb: Knjigotiskara Vilima Eisenstädtera.
- Eisenstädter**, Vilim 1911. *Adresar slob. I kr. Glavnoga grada Zagreba*. Zagreb: Tisak Nakladne tiskare Vilima Eisenstädtera.
- Ferić**, Mihael 2011. *Hrvatski tamburaški brevijar*. Zagreb: Udruga za promicanje hrvatske kulture i baštine Šokadija Zagreb.
- Franjin**, Krunoslav 1909. »Čelović (brač IV)«, *Tamburica*, Sisak tečaj VI/1: str. 1–2.
- Gilg, Stjepan 1936. »O razvoju građenja tambura u sisačkoj okolici«, *Hrvatska tamburica*, Zagreb I/5–6: 39.
- Gutschy**, Alfons 1898. *Kako su si pregradjene tambure put u javnost prodrle?*, Zagreb: vlastita naklada.
- Guči**, Alfons 1940. »Još nekoliko riječi o tamburaškim sustavima«, *Hrvatska tamburica*, VI/7–8: 39–41.
- Ibler**, Janko 1892. *Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba Hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva*. Zagreb: Tiskarski zavod »Narodnih novina«.
- I. Ka.** 1935. »Velika zabava Hrv. Pjev. Društva 'Triglav'«, *Zagorski list*, II/42: 3.
- Ilić**, Pera Ž. 1955. »Iz početnog razdoblja tamburaške glazbe«, *Tamburaška glazba*, I/1: 5–7.
- Janković**, Slavko 1956. »Jankovićeve troglasne tambure«, *Tamburaška glazba*, I/5: 33; I/6: 43–44.
- Jeić**, Jadran 2010a. »Tvornica tamburica i ostalih glazbala Terezija Kovačić«, *Hrvatska revija*, obnovljeni tečaj 10/1: 116–121.
- Jeić**, Jadran 2010b. »Trgovina glazbalima Tomay i Tkalčić«, *Hrvatska revija*, obnovljeni tečaj, 10/4: 140–147.
- Jeić**, Jadran 2013. »Radionica tambura Andrije Cara i nasljednici«, *Kaj*, XLVI/3: 57–68.
- Jeić**, Jadran 2016. »Alphonse M. Gutschy i Jeronim Lukić – tamburaški reformatori«, *Kaj*, XLIX/1–2: 95–120.
- Jeić**, Jadran 2017. »Ivan J. Hlad«. U: *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja*, str. 285, Zagreb: LZMK.
- Kolar**, Walter W. 1973. *A history of the tambura. The tambura in Europe- it's early development*. Pittsburgh: Duquesne University Tamburitzans Institute of Folk Arts.
- Kolar**, Walter W. 1975. *A history of the tambura. The tambura in America*. Pittsburgh: Duquesne University Tamburitzans Institute of Folk Arts.
- Kolar-Dimitrijević**, Mira, **Wagner**, Elizabeta 2007. »Vodenice u Hrvatskoj (18.–20. stoljeće) kao primjer odnosa ljudi i rijeka/potoka«, *Ekonomika i ekohistorija*, 3/3:83–120.
- König**, Mirko 1914. »Javna zahvala«, *Obzor*, 57/316: 6.
- Kovačić**, Terezija 1888. »Tamburaškim sborovom, prijateljem tamburice«, *Obzor*, 232: 4, 236: 4.
- Kramarić**, Franjo 1938. »Zajednički koncerat zagrebačkih tamburaških zborova«, *Hrvatska tamburica*, III/12: 86–87.
- Kramarić, Franjo 1939. »Veliki tamburaški koncert u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, IV/5–6: 29–31.

- Krešić,** Milan 1897. *Izvrješće o Milenijskoj izložbi kraljevine Ugarske i kod te prigode sudjelujuće Bosne i Hercegovine te kraljevine Hrvatske i Slavonije godine 1896.* Zagreb: Tisak dioničke tiskare.
- Kuhač, Fr. Š.** 1906. »Razvitak tanbure i tamburaške glazbe u novije doba«, *Savremenik*, I/II: 291–296.
- Kuhač, Ksaver Franjo** (s. a.). *Biografski i muzikografski (bibliografski slovník)*. XVII 3/8 Z-1-18, Arhiv HAZU.
- Lakatoš,** Josip (Joso) 1924. *Industrija Hrvatske i Slavonije.* Zagreb: Naklada »Jugoslavenskog lloyda«.
- Lisac,** Andrija Ljubomir 1977. *Pekarstvo i mlinarstvo Zagreba.* Zagreb: Žitokombinat, 272–273.
- Lukić,** Jeronim 1921. »Krik očajnika«, *Željezničar*, I/5: 2–3.
- Lukić,** Jeronim 1922. »Prvomajska riječ strojovodjama Jugoslavije!«, *Strojovođa*, I/1: 1–3.
- M.** 1935. »Veliki uspjeh malih tamburaša iz Trnja«, *Zagorski list*, II/64: 2.
- March,** Richard Anthony-Daniel 1983. *The tamburitza tradition.* Zagreb: Indiana University University Microfilms Interantional.
- March,** Richard 2013. *Tamburitza Tradition: From the Balkans to the American midwest*, Madison: The University of Wisconsin Press.
- Miletić,** Stjepan 1892. »Medjunarodna glumištna i glazbena izložba u Beču«, *Vienac*, Zagreb XXIV/25: 408–411.
- Mutak,** Vjekoslav 1939. »Posveta prvog tamburaškog doma u Zagrebu«, *Hrvatska tamburica*, IV/7–8: 48.
- Njikoš,** Julije 2011. *Povijest tambure i tamburaške glazbe.* Osijek: »Šokačka grana«, STD »Pajo Kolarić«, Hrvatski tamburaški savez u Osijeku, Grafika Zagreb.
- Pulić,** Nikola 1963. »Posljednji šapat zagrebačkih vodenica«, *Zagrebačka panorama*, Zagreb 3/5: 82–84.
- Stahuljak,** Milan. Ostavština Milana Stahuljaka, kutija br. 59, 1933/1934 br. 18; 1935/1936 br. 60, 65, Arhiv Hrvatskog glazbenog zavoda.
- Stahuljak,** Milan 1908. »Glazbalo Čelović«, *Tamburica*, Sisak, tečaj V/2–9: 10–11; 16–17; 22–23; 26–27; 34–35; 42–43; 47–48; 51–52.
- Stahuljak,** Milan 1912. *Teoretička i praktička uputa u citaranje za samouke (bečka udezbza)*, Sisak: Naklada kajdo-kameno i knjigotiskare J. Stjepušin.
- Stahuljak,** Milan (s. a.). *Glazbalo »Čelović*«, Sisak: Naklada i tisak J. Stjepušin.
- Širola, Božidar 1936. »Tambura i tamburaški zborovi«, *Hrvatska tamburica*, Zagreb I/1: 3–5.
- Ugarković,** Stjepan 1891. Izložbeni katalog Gospodarsko-šumarske jubilarne izložbe u Zagrebu. Zagreb: Nakladom Daniela Hermanna.
- Vukosavljev,** Sava 1990. *Vojvodanska tambura*, Novi Sad: Matica srpska.

RUKOPISNI I ARHIVSKI IZVORI

Hrvatski državni arhiv (HDA)

- Matične knjige rođenih župe Krapina, 1829.–1857., M-1917, HDA
- Matične knjige rođenih župe sv. Marka u Zagrebu, 1903.–1907., M-1254, HDA
- Matične knjige vjenčanih župe sv. Marka u Zagrebu, 1870.–1904., M-652, HDA
- Matične knjige umrlih župe sv. Marka u Zagrebu, 1880.–1894., M-339, HDA
- Matične knjige župa Gušće, Lonja 1852.–1927., Status animarum, M-2989, HDA
- Matične knjige vjenčanih župe sv. Petra u Zagrebu, 1858.–1877., M-778, HDA

- Matične knjige Status animarum Sv. Barbara Bedekovčina, M-1982, 1983 HDA
Matične knjige rođenih Sv. Barbara Bedekovčina CD/DVD-258 HDA
Matične knjige umrli Župa Sv. Marko Zagreb, M-339 HDA
Matične knjige vjenčanih Župa Sv. Petra Zagreb, M-789 HDA
Matične knjige rođenih Župe Otok na Dobri, M-2965 HDA
Matične knjige vjenčanih Donja Stubica, M-840 HDA
Matične knjige rođenih Pomorje, M-254 HDA
Matične knjige R,V,U Župe Konjščina, CD/DVD 268 HDA
Pravila »Udruženja penzionera i penzionera državne željeznice direkcije Zagrebačke« 1925. HDA
Pravila »Roditeljsko-omladinskog tamburaškog društva Slavulj« 1935. HDA
Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, VI-3/773, spisak pripadnika Tabora X s popisom uplata, HDA
Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, VI-9/687-688, Odredba Poglavnika o dodjeli odlikovanja, Zagreb, 6. svibnja 1944., HDA
Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, VI-9/711-712, Prijedlog za odlikovanje Lukića, Zagreb, 20. ožujka 1944., HDA
Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, I-82/551-553, Ministarstvo unutrašnjih poslova FNRJ, Odjeljenje Uprave državne bezbjednosti za grad Zagreb, Predmet: Lukić Jeronim, Ravsigur. HDA

Državni arhiv u Zagrebu (DAZG)

- Gradsko poglavarstvo, Obrtna kazala 85-87, HR-DAZG-4
Gradsko poglavarstvo, Obrtni upisnik E 1886-1913, Obrtni odsjek obrt 18, HR-DAZG-4
Gradsko poglavarstvo, Obrtni upisnik D 1897-1904, Obrtni odsjek obrt 14, HR-DAZG-4
Gradsko poglavarstvo, Obrtni upisnik B 1904-1919, Obrtni odsjek obrt 11, HR-DAZG-4
Gradsko poglavarstvo, Obrtna izkaznica br. 4222/1882 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Obrtna izkaznica br. 26718/IV/1889 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Obrtna izkaznica br. 13033/I/1894 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Molba br. 44085, 14.8.1904. DAZG
Gradsko poglavarstvo, Zapisnik br. 45855/I-B/1913. DAZG
Gradsko poglavarstvo, Prijava br. 46125/I-B/1913. DAZG
Gradsko poglavarstvo, Obrtna iskaznica br. 46.125/1913 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Zapisnik br. 58250/III/1915 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Zapisnik br 50712/III/1917 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Zapisnik br. 11099/III/1924 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Prijava br. 092485/III/1932 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Položajni nacrt i iskaz, grunt. Uložak br. 168,292 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Stambena dozvola br. 43228/IA/1911 DAZG
Gradsko poglavarstvo, Kazalo obrtnika po strukama knj.8, DAZG
Gradsko poglavarstvo, Obrtni upisnik A 1881-1917. sign. 65, DAZG
Gradsko poglavarstvo, Obrtni upisnik D sign. 74, DAZG

Gradsko poglavarstvo, Obrtni upisnik E 1886.-1919. sig. 83, DAZG
Gradsko poglavarstvo, Obrtna iskaznica br. 2113-1889 IV, DAZG
Knjiga mrtvaca opće skupno groblje grada Zagreba na Mirogoju, HR-DAZG-24 GPZ sign. 42
Matične knjige vjenčanih župe sv. Marka u Zagrebu 1875.-1889. DAZG
Matične knjige vjenčanih župe sv. Marka u Zagrebu 1890.-1898.-prvi dio., DAZG
Matične knjige rođenih župe sv. Marka u Zagrebu 1866.-1878., DAZG
Matične knjige rođenih župe sv. Ivana u Zagrebu DAZG
Oporuka Terezije Kovačić. 1914. DAZG
Trgovački sud. Kazalo za inokosne tvrtke VI-458/2023-33 (kut.86); 1280/29, DAZG
Zavičajnici grada Zagreba br. 19005, 1703/31 DAZG
Zbirka građevne dokumentacije, Ukrinska – Dom tamburaškog društva Slavuj, sign. 3141 HR-DAZG-1122
Zbirka Ivana Ulčnika. HR-DAZG-857 sign. 762, 763, 2985, DAZG
Presuda Kotarskog suda I. u Zagrebu 580/49 Lukić-Lukić, OPĆINSKI SUD I. HR-DAZG-1127 DAZG

Arhiv HAZU

Izjava, 27. veljače 1897, G-230 Arhiv HAZU

HOW PEOPLE FROM HRVATSKO ZAGORJE BUILT AND IMPROVED THE TAMBOURA – OUR FAVOURITE TRADITIONAL MUSICAL INSTRUMENT

Jadran Jeić

National and University Library in Zagreb

ABSTRACT: This paper, based on my years-long research of musical-instrument workshops in Zagreb during the 19th century, presents brief biographies of people involved with the history of the tamboura and the art of making musical instruments, who were born in, or came from Hrvatsko Zagorje, and who have left an indelible mark on the development of our favourite traditional musical instrument.

Keywords: *musical instrument makers; traditional music; tamboura*

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i preradivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.